

ПАНОРАМА ПОЛІТОЛОГІЧНИХ СТУДІЙ

Науковий вісник РДГУ

2009

№ 3

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІСТОРИКО-СОЦІОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПОЛІТИЧНИХ НАУК

ПАНОРАМА ПОЛІТОЛОГІЧНИХ СТУДІЙ

НАУКОВИЙ ВІСНИК РДГУ

Випуск 3

Рівне-2009

Панорама політологічних студій:
науковий вісник Рівненського державного гуманітарного університету. –
Вип. 3. – Рівне: РДГУ, 2009. – 198 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

1. **Гон М.М.** – д.політ.н., в.о. професора, завідувач кафедри політичних наук Рівненського державного гуманітарного університету (головний редактор).
2. **Канцелярук Б.І.** – д.політ.н., головний науковий співробітник відділу трансатлантичних досліджень Інституту світової економіки і міжнародних відносин.
3. **Киридон А.М.** – д.і.н., професор кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Київського міжнародного університету.
4. **Круглашов А.М.** – д.політ.н., професор, завідувач кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету ім. Ю.Федьковича.
5. **Макаренко Є.А.** – д.політ.н., провідний науковий співробітник відділу трансатлантичних досліджень Інституту світової економіки і міжнародних відносин.
6. **Постоловський Р.М.** – к.і.н., професор, завідувач кафедри всесвітньої історії, ректор Рівненського державного гуманітарного університету.
7. **Тихомирова Є.Б.** – д.політ.н., професор, завідувач кафедри міжнародної інформації Рівненського інституту слов'янознавства Київського славістичного університету (заступник головного редактора).
8. **Троян С.С.** – д.і.н., професор, завідувач кафедри міжнародних відносин та країнознавства Рівненського інституту слов'янознавства Київського славістичного університету.
9. **Шеретюк В.М.** – к.і.н., доцент, декан історико-соціологічного факультету Рівненського державного гуманітарного університету.
10. **Шугасва Л.М.** – д.філос.н., професор кафедри філософії та економічної теорії Рівненського державного гуманітарного університету.
11. **Ярош Б.О.** – д.політ.н., професор, завідувач кафедри теорії та історії політичної науки Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Відповідальний редактор – к.політ.н., доцент **Черній А.Л.** (Рівненський державний гуманітарний університет)

Друкується за рішенням Вченої ради Рівненського державного гуманітарного університету.
Протокол № 9 від 24 квітня 2009 р.

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за достовірність і точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Думки авторів статей можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи не повертаються.

**Видання здійснено за фінансової підтримки
ДЗЕЦЬКА Олега Вікторовича**

Адреса редакції: кафедра політичних наук, Рівненський державний гуманітарний університет,
вул. Остафова, 29, м. Рівне, 33027.

ЗМІСТ

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ: ВИТОКИ І СУЧАСНІСТЬ (ДО 60-РІЧЧЯ З ДНЯ ПРОГОЛОШЕННЯ ЗАГАЛЬНОЇ ДЕКЛАРАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ)

Тихомирова Є.Б.	5	Інформаційна кампанія ООН щодо 60-ї річниці Загальної Декларації Прав Людини
Павловська А., Демчук А.	11	Концепція електронних прав у міжнародній системі захисту прав людини
Василенко С.Д.	19	Права людини: від ідей і декларацій до реального втілення в політичне життя
Ярош О.Б.	25	Державна політика України з виконання Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації жінок: альтернативний погляд громадськості
Жарна К.	30	Десята річниця Римського статуту. Роздуми на тему міжнародного кримінального судочинства
Лесняк В.Ю.	37	Політико-правовий аналіз організації та функціонування інституту омбудсмена в сучасній Іспанії
Кукурудза А.Р.	49	Дихотомія прав та обов'язків: еволюція і сьогодення
Кириленко О.М.	52	Сучасний досвід політологічних досліджень у сфері захисту прав людини

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Киридон А.М.	61	Глобальні чинники дестабілізації системи безпеки в регіоні Кавказу (на основі аналізу російсько-грузинського конфлікту 2008 року)
Троян С.С.	66	Російсько-грузинський конфлікт 2008 року й Україна
Герасимчук Т.Ф.	78	Участь України у безпекових проектах сучасного глобалізованого світу: альтернативні варіанти

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

Наумов А.С.	87	Роль глави держави в процесі політичної модернізації перехідного суспільства
Ломака І.І.	96	Суспільно-церковні відносини в Україні: стан і перспективи
Геник М.А.	105	Інституціоналізація процесу міжнаціонального примирення у діяльності вищих законодавчих органів України і Польщі

ПОЛІТИЧНА ФІЛОСОФІЯ

Монолатій І.С.	113	Імперіологія як конструкт сучасної соціогуманітаристики
Климончук В.Й.	120	Свобода та моральна відповідальність у філософсько-політичних ідеях стародавньої Греції

ЕТНОПОЛІТОЛОГІЯ

Гон М.М.	127	Геноциди першої половини ХХ століття: організація злочину
Черній А.Л.	136	Проблеми типологізації етнополітичних конфліктів
Десятничук І.О.	143	Лібералізація у Чехословаччині 1968 року: етнічні спільноти і права людини

ДОСЛІДЖЕННЯ МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ

Березовська-Чміль О.Б.	153	Проблеми соціальної політики в програмних засадах соціал-демократичних партій
Мислюк Ю.В.	161	Еволюція політичної опозиції в Україні
Мадрига Т.Б.	168	Електоральна характеристика західного регіону України (2002-2007 рр.)
Мушкевич О.Б.	175	Концептуальні моделі нації: зарубіжні та вітчизняні інтерпретації
Фатуллаєва А.М.	180	НАФТА: передумови та етапи створення

РЕЦЕНЗІЇ

Троян С.С.	184	Особливості українсько-російських відносин в умовах трансформаційних зрушень
Хаврук І. А.	189	Анатомічні особливості політичного маніпулювання
Монолатій І.С.	191	Роль етнічності в політиці та роль політики в етнічних процесах в академічному дискурсі
Хаврук І. А.	194	Юридична кваліфікація Голодомору 1932-1933 років
Відомості про авторів	196	
Вимоги до оформлення статей	198	

конфлікту в Боснії і Герцеговині (підготовка кадрів у Саудівській Аравії, Ірані, Туреччині, починаючи з середини 70-х рр. ХХ ст.) в Косово та Чечні.

Зрозуміло, що нинішня планетарна криза відчутно позначиться на процесі етнополітичних загострень. Це, у свою чергу, обумовить потребу внесення необхідних змін у теорію типологізації цієї проблематики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Артановский С. Этноцентризм и „возврат к этничности”: концепции и действительность // Этнографическое обозрение. – 1992. - №3.
2. Дарендорф Р. Элементы теории социального конфликта // Социологические исследования. – 1994. - №5.
3. Дробижева Л.М. Этнические конфликты // Социальные конфликты в меняющемся российском обществе (детерминация, развитие, расширение) // Полис. – 1994. - №2.
4. Дуглас М. Джонсон О программе разрешения межнациональных конфликтов // Кентавр – 1992, март-апрель.
5. Здравомыслов А.Г. Межнациональные конфликты в постсоветском пространстве. – М.: „Аспект Пресс”, 1999.
6. Козер Л. Функция социального конфликта / Льюис Козер: Пер. с англ. / Под общ. ред. Л.Г.Иониной. – М.: Идея-Пресс, 2000; Дарендорф Р. Элементы теории социального конфликта // Социологические исследования. – 1994. №5.
7. Котанджан Г.С. Этнополитология консенсуса-конфликта. – М., 1992.
8. Паин Э.А., Попов А.А. Межнациональные конфликты в СССР // Советская этнография. 1990. - №1.
9. Тавадов Г.Т. Етнологія. – М., 2002.
10. Тишков В.А. Забыть о нации (постнационалистическое понимание национализма) // Этнографическое обозрение. – 1998. - №5.
11. Тишков В.А. О природе этнического конфликта // Свободная мысль. – 1993. - №4.
12. Этингер Я. Межнациональные конфликты в СНГ и международный опыт // Свободная Мысль. – 1993. - №3.
13. Этичность и власть в полиэтнических государствах – М.: Наука, 1994.
14. Balancing and sharing power in muemilthnic societies / Summary of a Workshop/ - Washington D.C.: National Academy Press, 1993. P. 7.
15. Gurr T., Harff B. Ethnic Conflict in World Politics – Boulder, San Fiancisco, Oxford, 1994.

УДК: 94(437) „1968”

Десятничук І.О.

ЛІБЕРАЛІЗАЦІЯ У ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ 1968 РОКУ: ЕТНІЧНІ СПІЛЬНОТИ І ПРАВА ЛЮДИНИ

У статті охарактеризовано національне питання в Чехословаччині в період лібералізації комуністичного режиму в ході „Празької весни” 1968 р. В контексті актуалізації проблеми прав людини проаналізовано процеси зростання національної самосвідомості етнічних спільнот у багатоетнічному суспільстві.

Desyatnychuk I. Liberalization in Czechoslovakia, 1968: ethnic communities and human rights.

A Czechoslovakia national question in the period of the communist regime liberalization during Prague spring is characterized in the article. The processes of national consciousness increasing of the ethnic unities in the multi-ethnic society are analyzed in the context of the problem actuality of human rights.

Проблема дотримання та забезпечення прав людини постала у Чехословаччині наприкінці 60-х рр. разом із усвідомленням необхідності реформування соціалістичної моделі розвитку. Вагомою прикметою країн соціалістичного табору було те, що теоретично права людини (особливо економічні та соціальні) були захищені державою, про що йшлося у відповідних нормативно-правових документах. Ідеологія марксизму-ленінізму наголошувала на рівності прав і можливостей задоволення своїх інтересів представниками усіх суспільних груп. Однак державно-юридична практика Чехословаччини у 1948-1968 рр. не лише не гарантувала ефективного їх дотримання і захисту, а й цинічно нехтувала самим принципом права. Для тих, хто розумів цю вражаючу невідповідність, „потреба” обстоювати свої права означала прагнення змінити політичні структури та методи. Поступово представники інтелігенції усвідомлювали необхідність суспільного контролю за владою, що стало передумовою формування елементів громадянського суспільства.

Дискусія стосовно злочинів сталінізму, що стала можливою в умовах фактичного скасування цензури, показала керівництву КПЧ ступінь недовіри в суспільстві до політики партії. Одним із критеріїв, що визначали стандарти сприйняття влади, було дотримання прав людини [1, с. 35]. Слова письменника Л.Вацуліка про те, що за двадцять років володарювання компартія не вирішила жодної проблеми людей [6, с. 315], означали сприйняття політики КПЧ як морально нелегітимної. Адже в основі злочинів комуністичного режиму проти особи в 1940-1950-х рр. було нехтування людською гідністю тоталітарною державою. В умовах будівництва основ соціалізму людина опинилася віч-на-віч із репресивною державою, не маючи жодних соціальних і політичних гарантій для свого захисту.

Події „Празької весни” 1968 р. супроводжувалися швидким суспільним оновленням, в основі якого був громадянський рух, що вимагав виправлення породжених сталінізмом суспільних деформацій. Новостворені, відновлені або ж реформовані громадські організації у своїй практичній роботі подекуди „заходили” в царину політики, а точніше займались правозахисною діяльністю.

Прикметою часу в країні була діяльність Робітничих комітетів на захист свободи слова, які поставили на порядок денний питання втілення в життя основ Декларації прав людини та забезпечення їх законодавчими та конституційними змінами [6, с. 88]. Особливо наголошувалося на необхідності забезпечення свободи зборів та самоврядування, свободи наукового дослідження, свободи вільного виїзду за кордон. Впливовий Революційний профспілковий рух поставив вимогу забезпечення права на страйк та припинення роботи в разі небезпеки для здоров'я або життя працівників.

У країні розпочала роботу організація із промовистою назвою „Громадськість за права людей”, яка безпосередньо діяла, виходячи з положень Декларації прав людини ООН. У фокусі уваги організації опинилися проблеми скасування законів та постанов з 50-х рр., що обмежували права людини, реабілітація політичних в'язнів, заборона смертної кари, соціальний захист різних категорій незахищених громадян.

Активісти руху виявляли та оприлюднювали факти звільнення з роботи за висловлення позиції, яка не співпадала із офіційною, та інші прояви порушення прав людини.

Суспільно-політичні процеси в Чехословаччині свідчили не так про пошук відповіді на запитання „Хто має керувати?“ – адже влада КПЧ в основному не піддавалась сумнівам, - як про намагання з'ясувати те, „Яким чином уряд повинен керувати?“. Питання реальної демократизації (встановлення виборчої демократії) турбували лише нешироке коло громадянських активістів. Для широких верств „процес відродження“ означав відкриття політичного простору принаймні для деяких, раніше виключених із нього груп.

Хоча права людини є універсальними за своїм характером, у питанні прав етнічних спільнот Центрально-Східна Європа була прикладом як толерантної політики Австро-Угорщини, так і жорстко асиміляторських заходів у державах, що постали на її руїнах. Політична історія Чехословаччини та її культурна спадщина з відносно добре розвиненими демократичними традиціями були основним джерелом визнання тут прав людини і, відповідно, толерантного ставлення до прав етнічних меншин. З іншого боку, відносини чехів із словаками, німцями та євреями, а словаків з угорцями та українцями давали неодноразові приклади історичних образ, культурної та етнічної дискримінації і переслідування. Загалом, принаймні із середини ХІХ ст. спостерігалось декілька переходів від етнічної терпимості до етнічного насильства. Національне питання в Чехословаччині не було розв'язане ані за часів Першої Республіки, що багато в чому визначало її долю, ані після Другої світової війни, коли КПЧ здобувала владу і зміцнювала свої позиції.

Апогеєм концентрації комуністично-бюрократичної влади у Празі стала конституція 1960 р. Цей документ звужив повноваження словацьких інституцій, коли усунув Збори уповноважених, які виконували роль словацького уряду, Управління соціального забезпечення і зменшив обсяг повноважень Словацької Національної Ради, включаючи право керувати найнижчими органами територіального управління – національними комітетами.

Питання практичної реалізації прав національних меншин у політичному житті в конституції взагалі не порушувалось. Базовим принципом офіційної національної політики стало т.зв. зближення народів і народностей, а будь-які прояви націоналізму переслідувалися. Як зазначив Я.Кадар на зустрічі із А.Новотни 3-4 жовтня 1963, „Жодна течія не є для нас такою небезпечною – ані лібералізм, ані догматизм, ані ревізіонізм, – як націоналізм... [3, с. 26]“.

У ході пожвавлення процесів самоорганізації суспільства на політичних, територіальних, господарських, професійних, соціально-класових принципах важливим фактором самовизначення і самоідентифікації особистості і груп стала етнічність. Між тим пафосні слова комуністичних діячів про братерство чехів і словаків не дозволяли усвідомлювати, що в одній державі об'єднані дві спільноти з різним державно-історичним досвідом, господарським і соціальним складом, із різною ментальністю та багатьма іншими відмінностями, включаючи різне розуміння пріоритетів етнічних і державно-політичних програм.

У травні 1968 р. запровадження федеративного устрою держави на етнічній основі стало категоричною вимогою словацької інтелігенції та керівництва Комуністичної партії Словаччини, в якому різні угруповання намагалися представити себе єдиними захисниками інтересів словацького народу. 28 червня Національні збори прийняли конституційний закон про підготовку федеративного

державно-правового устрою. Чеська громадськість прийняла засади нового державного устрою спокійно, хоча і без особливого ентузіазму. Та на практиці часто замість зусиль по узгодженню суперечливих положень панувала неспокійна атмосфера, викликана пригадуванням старих етнічних образ, і конкретні питання розглядалися з точки зору етноцентристських позицій. Загальні очікування прогресивних кіл чеської сторони висловив Й.Смрковський, коли зазначив, що федералізацію потрібно було б „здійснити якнайскоріше і не марнувати сили на різні перехідні етапи... Потрібні органи можна створити на базі існуючих інституцій [9, с. 269]”. Багатьом було зрозуміло, що спокійне, швидке, безконфліктне владнання відносин чехів і словаків згідно засади „рівний з рівним” посилить і у Словаччині вплив демократичних сил і тенденцій [5, с. 100].

Наслідком зволікання із конкретними кроками, спрямованими на запровадження реформи були націоналістичні тенденції, що охопили частину молоді та інтелігенції. Як правило, основну роль тут відігравала розгалужена мережа осередків Матіці Словацької. Спрямовані відповідним чином кола висунули гасла „Словаччина для словаків”, „В словацькі школи словацьких вчителів” та інші, як це було в час п’ятитисячної маніфестації у Стропкові в період проведення райконференцій КПЧ [8, с. 169].

Таким чином, націоналістичні та більш консервативні погляди словаків створили перші проблеми, з якими мусили рахуватись у Празі. Однак видається, що чеська політична репрезентація усвідомлювала певну небезпеку і приділяла достатню увагу розв’язанню суперечок із словацькими представниками.

Окрім чехів і словаків, етнічний склад населення Чехословаччини визначали угорці, поляки, німці, українці-русини, роми та євреї. Найчисленнішою була угорська меншина – 563 тис. чоловік, які компактно проживали у східних і південних районах Словаччини. Кількість представників німецької національності на 1969 р. – в межах 124 тис. чоловік. Поляків нараховувалось 71 тис. чоловік, а українців – 58 тисяч [7, с. 604]. При цьому угорське населення складало більшість у 453 населених пунктах, тобто у 13,5% усіх сіл Словаччини, українці – в 45, німці – у 21, поляки – в жодному.

Соціальний склад представників національних меншин характеризувався тим, що переважна їх більшість були робітниками або селянами. Серед поляків доля робітників – 63%, серед німців – 83%. У сільському господарстві були зайняті 42% угорців і 34% українців, при цьому 10,2% останніх вели приватне господарювання [8, с. 362].

Загальна динаміка змін чисельності етнічних меншин у післявоєнний період відображала таку закономірність: кількість українців, поляків, німців, євреїв невпинно зменшувалась, тоді як угорська та ромська общини зростали. Якщо політика асиміляції німців була офіційною, то поляки, українці та євреї були жертвами прихованих заходів асиміляції як представники нечисленних етнічних груп. Як висловився на засіданні ідеологічної комісії ЦК КПЧ наприкінці 1966 р. Гендріх, „йдеться про відносно нечисленну етнічну групу (українців – І.Д.), де буде відбуватися нормальний процес асиміляції. Там є одна середня школа із українською мовою, а в усіх інших, що вважаються українськими (80 – І.Д.), усі предмети вивчаються словацькою мовою і лише деякі українською [9, с. 27]”.

Усе вищесказане спрямовувало лідерів етнічних меншин до активної участі у процесі демократизації, що був проголошений Програмою дій КПЧ. Щодо етнічних меншин, то в цьому документі зазначалося: „В інтересах посилення єдності,

згуртованості і національної самобутності усіх національностей в ЧССР ... необхідно виробити статут, який би визначив положення і права окремих національностей, забезпечуючи можливість їх національного життя і розвиток їх національної свідомості... Є необхідним, щоб національності, відповідно їхній кількості, були представлені у нашому політичному, господарському, культурному і громадському житті, у виборчих і виконавчих органах [6, с. 334-335]”.

Вирішення національного питання завжди було справою політично чутливою, а спосіб, яким враховуються інтереси окремих етнічних груп, є водночас і мірилом демократичності політичної системи. Таким чином, регулювання етнічних суперечностей у контексті формування громадянського суспільства було абсолютно необхідною умовою забезпечення впливу етносів на процес прийняття рішень, їх представництва в інститутах влади і управління на всіх рівнях.

Виходячи з Програми дій, етнічні меншини та їх представники дедалі голосніше почали заявляти про свої невідкладні проблеми та вимоги їх вирішення. Як правило, вони об'єднували свої зусилля на основі таких положень: 1) внести до конституції положення, яке визнавало б той факт, що Чехословаччину творять не лише народи, а й народності, які є рівними; 2) заснування республіки чехами і словаками не може бути джерелом правової нерівності, носіями державності є всі етнонаціональні спільноти; 3) забезпечення рівноправності груп, що об'єднані спільними культурними ресурсами, не може залежати від волі окремих етнічностей, а мусить здійснюватися разом із демократизацією суспільства як невід'ємний її наслідок; 4) лише конституція може гарантувати рівноправність і право на самореалізацію та створення державних, політичних, виконавчих органів та установ, що у всій широті забезпечать етнічне самоуправління, яке виходить із засад рівноправності [6, с. 265].

Таким чином, культивування етнічної різноманітності пов'язувалось із зміцненням громадянського суспільства за рахунок розширення „поля” самоуправління. Ключовим питанням відповідного розвитку нового суспільства, що перебувало в процесі творення, з точки зору етнічних меншин було забезпечення такого їх статусу, за яким одночасно відбувалось б їх включення у громадянське суспільство, ототожнення із територією проживання за умов збереження власної етнічної ідентичності та відчуття зв'язку із відповідною етнічною спільнотою поза межами Чехословаччини.

Ситуація у Чехії була порівняно спокійною, оскільки вимоги меншин сприймалися як такі, що не загрожують груповим інтересам чехів. Найменш визначеною була ситуація із німецькою меншиною. Після того, як у 1949 р. у Чехословаччині був взятий курс на побудову соціалізму за сталінським зразком, німці часто ототожнювались із фашизмом на побутовому рівні і піддавались дискримінації на державному. Наслідком було постійне зниження їх числа у Чехословаччині через культурну асиміляцію, чому сприяла велика розпорошеність представників німецької етнічної меншини (в більшості населених пунктів вони становили менше 10% їх населення) і еміграція.

На відміну від конституції 1960 р., у Програмі дій КПЧ німці були визнані національною меншиною, після чого активізувались насамперед німці-комуністи. Вони пропонували створити при райкомах КПЧ активи з німців-членів партії для роботи з німецьким населенням, перетворення тижневика німецької етнічної меншини „Volkszeitung” на щоденне видання з перевагою висвітлення політичних процесів всередині Чехословаччини, збільшення часу радіотрансляцій для німців їх

рідною мовою. Поступово німці домоглися, аби було створене культурне об'єднання громадян ЧССР німецької національності (Kulturverband) за зразком угорської організації.

Польська меншина була представлена у двох районах навколо міста Тешин. Їх етнічна організація нараховувала 93 осередки із 21 тис. членів. Поляки вимагали створення комітету з питань національностей у Національних зборах, заснування відповідних комісій при держсекретаріатах з національних питань в обох республіканських урядах. Осередко ставилось питання про двомовність у місцях компактного проживання поляків і про повернення майна колишніх польських організацій в Тешинській Сілезії: книгарень, видавництв, адміністративних будинків тощо. Пізніше було підняте питання створення Польської національної ради.

Найбільш активною та вимогливою (виходячи із своєї чисельності) у Чехословаччині була угорська етнічна меншина, інтереси якої в країні представляв Культурний союз угорських працівників у Чехословаччині, або Чемадок.

Чемадок діяв у країні вже двадцять років і мав суттєвий вплив серед угорського населення. Хоча провідною для організації була культурно-освітня робота, Чемадок, будучи членом Національного фронту, брав участь у підготовці та проведенні виборів, співпрацював із державними органами у багатьох напрямках. Організація влаштовувала фестивалі етнічного мистецтва і творчості, пам'ятні дні, святкування річниць, семінари наукового характеру, зустрічі із інтелігенцією тощо.

Чемадок зазіхнув на дещо більше, коли поставив вимогу конституційної рівності етнічних меншин поряд із чехами і словаками. Це потребувало перегляду конституції, аби гарантувати рівність етнічним спільнотам як соціальним групам.

Угорці висловили побажання створити національний науково-дослідницький інститут у межах Словацької АН, національний музей, театр, професійні танцювальні та співочі ансамблі, кафедру із угорською мовою навчання у Вищій технічній школі [3, с. 275]. Вимоги сягнули засудження Кошицької урядової програми 1945 р. і політики ресловакізації, реабілітації та відшкодування збитків її жертвам. Окрім створення угорських Спілок письменників і журналістів, вимагалось утворення в Словаччині окремого міністерства з угорських справ. Комуністи з числа цієї групи вимагали більшої присутності угорців і в центральних органах КПС і навіть створення в ній угорської секції [6, с. 267].

Велику проблему становили для органів управління території у Південній Словаччині, де спільно проживали угорці та словаки (райони Нітра, Дунайська Стреда, Комарно та інші). На цих територіях спостерігались численні міжетнічні суперечки. Причому незадоволення висловлювали в основному словаки, які не мали такої організації, як Чемадок, і під тиском угорської общини поступово витіснялись в інші райони країни.

У більшості словаки сприймали угорські вимоги як „шовінізм“, „сепаратизм“ і засуджували Чемадок та угорську газету Uj Szo. Було підняте питання розширення сфери вжитку словацької мови як офіційної у всіх царинах громадського життя. Активне переселення словаків з Угорщини дало підстави стверджувати, що їм там живеться гірше, ніж угорцям у Словаччині.

Альтернативою Чемадоку мала стати Матіца Словацька, яка в кінці червня формально відновила свій статус „загальнонаціональної інституції“, і наголосила на своїй функції захисту інтересів словаків у різних районах країни.

Більшість українців проживала у двох районах навколо Прешова. Протягом 50-х рр. вони постраждали через ліквідацію греко-католицької церкви та Української

національної ради. Водночас короткий період українізації 1952-1953 рр. розколов громаду на прихильників русинської та української етнічної самоідентифікації. Культурне об'єднання українських робітників виступало як культурно-освітня і наукова інституція. Разом із українською філією Союзу словацьких письменників ця організація виступила за відновлення Української національної ради як політичного органу з правом подання законопроектів. Були висунуті вимоги територіальної автономії або відтворення традиційних районів із центрами у містах Медзілаборці та Снін [8, с. 362]. Врешті-решт на 23 серпня було заплановане скликання Національного конгресу українців, але через вторгнення іноземних військ його проведення було зірване.

У Східній Словаччині піднесення етнічної свідомості українців і словаків викликало суперечності між ними, які доповнювалися релігійним протистоянням після відновлення діяльності греко-католицької церкви. У районах, де переважало українське населення (Свидник, Прешов, Гуменце), захоплення храмів, вибухи ворожості стали повсякденним явищем. Словацька влада, піклуючись про національні інтереси словаків, не приділяла потрібної уваги проблемам етнічних меншин. Більше того, Братислава була незадоволена пожвавленням угорців і українців, що підтверджується втручанням офіційної влади у їх спроби обрання етнічних представницьких органів.

Після введення радянських військ, у зв'язку з негативним ставленням громадської думки до консервативного крила КПЧ і персональної критикою в ЗМІ В.Біляка – першого секретаря ЦК КПС, українця за національністю, – представники української етнічної меншини були визначені як зрадники та колабораціоністи, причетні до запрошення іноземних військ. Під тиском словаків у деяких населених пунктах школи змінили мову викладання із української на словацьку, а у Стропкові були замінені директори двох середніх шкіл лише тому, що були українцями [6, с. 268].

Достатньо гострим у країні було єврейське питання, враховуючи те, що „впливовим елементом свідомості чеського народу залишався досі неподоланий антисемітизм”, як це визначив т.зв. „звіт Кашпара” [8, с. 370].

1960-ті рр. характеризувались поверненням єврейської тематики, особливо стосовно Другої Світової війни, у літературу, кіно, театр, історіографію. Влада активно використовувала думку євреїв щодо фашизму і німецького реваншизму, тоді як їх політичні висловлювання на інші теми замовчувались або й заборонялись. Однак арабо-ізраїльська війна 1967 р. викликала антиізраїльську кампанію в чехословацькій пресі, що оцінювалась євреями як антисемітська. Більш тверда позиція влади щодо євреїв проявилась у тому, що святкуванню тисячоліття приходу євреїв до Праги та семисоті річниці побудови празької синагоги було надано місцевого та вузькорелігійного змісту, що мало обмежити участь у святкуванні іноземних делегацій єврейських общин.

У переважній більшості євреї в Чехословаччині жили в окремих релігійних поселеннях, що об'єднувалися спільною Радою у Чехії та Союзом у Словаччині. Весна 1968 р. була позначена активізацією обох єврейських общин із центрами у Празі та Братиславі, які вимагали реабілітації незаконно переслідуваних євреїв і засудження будь-яких антисемітських проявів, вільного релігійного виховання єврейської молоді, можливості відзначення єврейських свят на належному рівні, можливості об'єднання із своїми родичами за кордоном. Окремо вимагалось, аби події міжнародної політики не порушували становища єврейської спільноти в країні.

У свою чергу, керівництво КПЧ продовжувало діяти в межах її попередньої політики, яка на фоні антиізраїльських настроїв завжди підкреслювала своє піклування над чехословацькими євреями, що мало слугувати позитивним аргументом у стосунках із світовим співтовариством.

З огляду на це влада задовольнила більшість вимог євреїв. До того ж, їх поселення отримали підвищене державне фінансування. Тому органи влади за будь-якої нагоди декларували те, що „припинення дипломатичних стосунків із Ізраїлем не означає ворожого ставлення до чехословацьких євреїв, а лише реакцію на політику Ізраїлю на Близькому Сході [6, с. 224]”.

Досить гострою була ромська проблема, адже в 1969 р. у Чехословаччині близько 170 тис. ромів продовжували жити своїм звичним, як висловились міністр праці та соціального захисту М.Седлакова, „несумісним із принципами соціалістичного устрою” життям. Всього на 1967 р. у країні нараховувалось 224 тис. ромів, з яких 165 тис. проживали у Словаччині [3, с. 25; 2, с. 77]. При цьому щорічно кількість ромського населення, внаслідок високого рівня народжуваності, збільшувалось на 20%.

До 1965 р. роми не фігурували в жодному переписі населення. Постанова уряду № 502 від червня 1965 р. пропонувала розв'язання ромської проблеми шляхом ліквідації кочових циганських таборів, збільшення зайнятості ромів та їх розсіювання по всій території держави. В умовах відсутності коштів на будівництво житла, уряд запропонував ліквідувати циганські поселення і переселити ромські сім'ї до сільськогосподарських районів південної та східної Словаччини, де відчувалась нестача робочих рук. По суті це був шлях, який вів до асиміляції ромської народності. Часто в поняття „відсталі форми життя” включались традиційні звички і характерні риси культури ромів. Активність влади, замаскована під поняття „вирішення циганського питання”, означала втручання у традиційний спосіб життя більш як чверті мільйона жителів. Однак, цей експеримент не був забезпечений соціально-економічними заходами, фінансами і супроводжувався випадками дискримінації та переслідування незадоволених. Тому між 1965 і 1968 рр. було ліквідовано лише третину з визначених для цього ромських поселень.

Зростання кількості інтелігентів із числа ромів призвело до формування в їхньому середовищі двох окремих організованих груп у Братиславі та Брно, які поставили завдання створення національного Союзу ромів і визнання їх окремою національністю. Загалом „Празька весна” стала періодом циганського відродження: з'явився ромський журнал, створювались їх численні музичні гурти, футбольні клуби, а чисельність Союзу зросла до 20 тис. чоловік.

На певний час, внаслідок окупації Чехословаччини військами ОВД, питання етнічних меншин відійшло на другий план. Однак вже у вересні конституційно-правовий комітет Національних зборів працював над проектом Закону про становище національностей в ЧССР. Основні суперечки точилися навколо визнання етнічних меншин суб'єктами і носіями чехословацької державності, представництва етнічних меншин у державних органах різних рівнів, урахування етнічного фактора при створенні нового територіального поділу Словаччини, рівноправності мов, можливості створення громадських організацій за етнічною ознакою.

27 жовтня 1969 р. закон № 144 про становище національностей у ЧССР був ухвалений. Певною мірою він став компромісним рішенням між вимогами етнічних меншин та фактичним згортанням демократизації у країні. Відповідно до своєї чисельності вони мали бути представлені у представницьких зборах та інших

виборних органах [6, с. 280]. По суті це не означало зміни загального принципу виборчої системи, а лише те, що органи Національного фронту при висуненні кандидатів брали до уваги відповідність етнічних представників в окремих виборчих органах.

Окрім цього, закон забезпечував право на освіту рідною мовою (це не стосувалося вищої освіти) та на використання її в офіційних установах тих областей країни, де переважала відповідна етнонаціональна спільнота. Правда, це не звільняло від обов'язкового вивчення чеської чи словацької мов. Етнічні меншини здобули право на всебічний культурний розвиток, на пресу та інформацію рідною мовою, на об'єднання у етнічних культурних суспільних організаціях.

Отже, політична система Чехословаччини 1968 р. стала об'єктом лібералізації, що однозначно зменшило кількість порушень прав людини в країні. Це викликало значне похвалення етнічних меншин, які сподівались вибороти для себе і забезпечити законодавчо такі права, які б дозволяли їм створити найсприятливіші умови для всебічного розвитку. Водночас проявились приховане раніше етнічне невдоволення. Прагнення етнічних меншин підвищити свій статус зустріло нерозуміння в Словаччині, тоді як самі словаки формально добились федералізації держави і зрівняння своїх прав із чехами.

Для вирішення національного питання вже недостатньо було обмежитись констатацією того, що конституція проголошує і забезпечує рівні права всім громадянам без етнічного і расового поділу. Вимога вирішити національне питання передбачала і необхідність враховувати певні особливості, що полягало в забезпеченні не лише індивідуальних прав громадян як окремих осіб, а й прав груп як етнічних спільнот. Особливо важливим це було для областей зі змішаним етнічним складом населення, що представляло для державних органів суттєву проблему.

Проте в атмосфері суспільного піднесення націоналізм не набув масштабних проявів і конфлікту між його колективними цінностями та індивідуальними правами громадян практично не спостерігалось. У свою чергу комплекс питань, пов'язаних із задоволенням прагнень груп, висунув проблему балансу між вимогами етнічного самовизначення та іншими правами людини, економічною доцільністю та політичною необхідністю.

Закон про становище національностей в ЧССР певною мірою зняв гостроту питання. Однак політичний режим, встановлений в країні після придушення „Празької весни”, не впроваджував у життя багато його положень. Якщо в галузі культури і освіти етнічні меншини мали певну свободу (з урахуванням ідеології), то сфера політична залишилась недоторканою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДжЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Донеллі Дж. Права людини у міжнародній політиці / Пер. з англ. – Львів: Кальварія, 2004. – 280 с.
2. Кроу Девід М. Історія циган Східної Європи та Росії: Пер. з англ. – К.: Мегагайт, 2003. – 376 с.
3. Kaplan K. Kořeny československé reformy 1968. část III: Změny ve společnosti; část IV: Struktura moci. – Brno: Doplněk, 2002. – 428 s.
4. Kural V. a kol. Československo roku 1968: v 2 d. – díl 1: obrodny process. – Praha: Parta, 1993. – 207 s.
5. Mencl V. a kol. Osm měsíců Pražského jara 1968. – Praha: Práce, 1991. – 271 s.

6. Pecka J., Belda J., Hoppe J. Občanska společnost 1967-1970. Ediční řada Prameny k dějinám československé krize v letech 1967–1970, díl 2, sv. 2: Socialní organismy a hnutí Pražského jara 1967-1970. – Praha-Brno: USD-Doplňěk, 1998. – 367 s.
7. Skilling, H. Gordon Czechoslovakia's Interperuted Revolution. – New Jersey: Princeton University Press, 1976. – 924 p.
8. Vondrová J., Navratil J. Komunistická straná Československa. Ediční řada Prameny k dějinám československé krize v letech 1967–1970., díl 9, sv. 2: Konsolidace (květen – srpen 1968). – Praha-Brno: USD-Doplňěk, 2000. – 457 s.
9. Vondrová J., Navratil J., Moravec J. Komunistická straná Československa. Ediční řada Prameny k dějinám československé krize v letech 1967–1970., díl 9, sv.1: Pokus o reformu (říjen 1967–květen 1968). – Praha-Brno: USD-Doplňěk, 1999. – 547 s.

Наукове видання

ПАНОРАМА ПОЛІТОЛОГІЧНИХ СТУДІЙ

НАУКОВИЙ ВІСНИК РДГУ

Відповідальний за випуск – *Шеретюк В. М.*
Відповідальний редактор - *Черній А. Л.*
Комп'ютерна верстка та макет – *Третяк О.Ю.*

УДК 32
ББК 66.0
П 16

Панорама політологічних студій:
науковий вісник Рівненського державного гуманітарного університету. –
Вип. 3. – Рівне: РДГУ, 2009. – 198 с.

**Видання здійснено за фінансової підтримки
ДЗЕЦЬКА Олега Вікторовича**

Підписано до друку 22.05.2009 р. Формат 60x84 1/16.
Гарнітура Times New Roman. Папір офсетний.
Друк ізографічний. Умовн. друк. арк. 14,5.
Наклад 120 прим. Зам. №93/1.

Адреса редакції: кафедра політичних наук, Рівненський державний гуманітарний університет, вул. Остафова, 29, м. Рівне, 33027.

Віддруковано засобами оперативної поліграфії
редакційно-видавничого відділу
Рівненського державного гуманітарного університету